

194 Toren van Babel

19

De mens bouwde een toren om tot God te reiken. God strafte de hoogmoed van de mens en installeerde de spraakverwarring. Iedereen begon een andere taal te spreken, niemand die elkaar nog verstond, en de toren werd nooit voltooid. Wat als we dat originele verhaal omkeren? Als we de meertaligheid niet als een straf zien, maar als de motor voor een gemeenschappelijk bouwproces? Want misschien is het in onze sprakeloosheid dat wij elkaar het best verstaan.

Men zegt soms dat dichters in een ivoren toren leven. Wat als we die toren nu eens wezenlijk maakten? Een toren niet om onszelf verheven te isoleren, maar om, boven het drukke stadsgewemel, in een verstilde ontmoeting met een ander te treden.

Antwerpen vormt de ideale plek voor een dergelijk experiment, niet alleen omdat het vanouds een torenstad wordt genoemd, maar ook omdat in deze stad met meer dan 180 nationaliteiten meer dan 400 talen worden gesproken. Sinds februari 2019 is Antwerpen officieel een 'majority-minority city'; het grootste deel van de bevolking heeft een migratieachtergrond.

Zelf heb ik dan wel geen migratieachtergrond, maar ik heb me, met mijn West-Vlaamse roots, wel altijd een 'aangespoelde' gevoeld. Ik denk dat als er iets is wat mensen in een hyperdiverse stad als Antwerpen verbindt, het net dat collectief gevoel van 'aangespoeld zijn' is. Samen thuis zijn in de ontheemding. Eigenlijk heb ik mij nooit Antwerpenaar gevoeld. Ook geen West-Vlaming. Noch Vlaming of Belg. Zelfs geen Europeaan. Het meest woon ik in mijn taal. Het is de ruimte waarbinnen ik denk, waarbinnen ik verbindingen maak, en waarbinnen ik mij vaak begrensd weet. Wonderlijk lijkt het me om in verschillende talen te kunnen wonen.

Nog een argument om de Toren van Babel in Antwerpen te bouwen: Johannes Goropius Becanus, een zestiende-eeuwse filosoof die bekend werd met zijn boek *Origines Antwerpianae*, meende dat het Nederlands de enige taal was die direct van de oertaal afstamde en er nog sterk op leek. Volgens hem was het Antwerps de taal die Adam en Eva spraken. Bij de Babylonische spraakverwarring zouden alle talen ontstaan zijn, maar de nakomelingen van Jafet, een van de zonen van Noach die niet had meegebouwd aan de Toren van Babel, zouden de oertaal zijn blijven spreken. De Antwerpenaren zouden de afstammelingen zijn van Jafet en een verbasterde vorm van die oertaal spreken!

Ik droomde al jaren van een toren van Babel, en toevallig koesterde het kunstenaarscollectief Rooftoptiger dezelfde droom. Als twee los van elkaar staande partijen hetzelfde dromen, dan moet je, toch, die droom realiseren?

O, en het toeval wilde dat in 2019, 450 jaar na zijn dood, Pieter Brueghel de Oude internationaal werd gevierd, de schilder die misschien nog wel het meest bekend is om zijn schilderij *De Toren van Babel*.

Rooftoptiger, dat in het verleden al vaker zotte kunstinstallaties maakte, was de grote drijvende kracht achter dit project. Het project voltrok zich in twee fases. Eerst was er Radio Babel, en in juni 2019 werden de poten rechtgetrokken van de monumentale Toren van Babel.

Radio Babel

Ik reisde rond in een klein torentje waarin ik gasten ontving die een gedicht kwamen voorlezen in hun moedertaal. Ik richtte mij specifiek op mensen met een anderstalige achtergrond. Het bijzondere was dat we het vaak over de grote thema's des levens hadden, zoals de dood, liefde, verdriet en geluk, nog voor ik goed en wel de naam van mijn gesprekspartner kon uitspreken. Ik zie poëzie daarbij als een soort shortcut om tot een wezenlijke ontmoeting te komen.²¹

²¹ — Alle gedichten werden verzameld op www.torenvanbabel.be/radio, die nu als een soort databank fungeert waarin je kunt zoeken op taal, naam van de dichter en naam van de voorlezer.

22 — Zo was er Kito, een Syrische kunstenaar die studeerde in Moskou en al een tijd in Brussel woont en werkt. Zo was er Lamine, een Senegalees gespecialiseerd in weeftechnieken. En Scot, een Australiër die op reis was in Duitsland, geheel toevallig over het project hoorde, dacht: ik ga een handje

meehelpen, en vervolgens de hele zomer bleef. En naast vele andere allochtone kunstenaars was er bijvoorbeeld ook DJ Pierre Wheelchair, een echte Antwerpse sirjoor die al bijna zijn hele leven op de Dam woont en die, vanuit zijn rolstoel, sfeer in de zomer pompte.

Toren van Babel

De Toren van Babel, opgetrokken uit bamboe en hout, werd een groot project waaraan tientallen partnerorganisaties en honderden vrijwilligers deelnamen. Het bouwteam bestond uit een heel diverse groep mensen.²²

We plaatsten de toren op 'den Dam', een bijzonder diverse wijk in het noorden van de stad. Een wijk in volle ontwikkeling, nog niet volledig gegentrificeerd. (Op het braakliggende terrein waar de toren kwam te staan is een projectontwikkelaar van plan in de toekomst woontorens te zetten.)

Tijdens de zomermaanden werden er tal van workshops gegeven, waardoor mensen mee konden bouwen, weven, vlaggetjes stikken en poëzie schrijven. Op zondag organiseerden we in de toren de zogeheten Droesems, salons waarin ik tal van gasten ontving: dichters, muzikanten, dansers, academici, buurtbewoners... Net zoals 'droesem' verwijst naar de neerslag in bijvoorbeeld een fles wijn, vormden de Droesems de neerslag van de voorbije werkweek. We belichtten meertaligheid in al haar facetten en elke week zoomden we in op een van die vele talen die veelvuldig worden gesproken in Antwerpen.

Bij elke Droesem werd ook een nieuwe vertaling van het gedicht gepresenteerd dat samen met alle vertalingen een nieuw stads-gedicht vormde. Het gedicht maakte een reis door acht talen, met elke keer een terugvlucht naar het Nederlands, volgens het principe van de 'Chinese Whispers', oftewel de fluisterpoëzie. Concreet: het Nederlandse gedicht werd vertaald in het Engels. Die Engelse vertaling werd terugvertaald naar het Nederlands. Die Nederlandse versie vormde de basis voor de Jiddische vertaling, enzovoort. Uiteindelijk ontstond zo een vlaggenlijn van zeventien versies, waarin je niet alleen de eigenheid van de talen, maar ook van de vertalers voelt. Bezoekers konden zelf hun vlaggetjes komen zeefdrukken, en zo elke week hun vlaggenlijn aanvullen.

Kijk eens hoe alleen al de eerste versregel transformeerde. 'Wij wonen in één stad' veranderde in 'We bestaan in slechts één stad', 'Wij leven in zomaar een stad', 'We leven in een willekeurige stad', 'Wij leven in een onbedoelde stad', 'Wij leven in een nogal onbedoelde stad', 'Wij leven in een latent onwillekeurige stad', en na de laatste vertaling in het Chinees eindigden we met 'We leven in een stad als een zenuwstelsel'. Oftewel: de frase werd, *en route de parcours*, pas echt poëzie.

Op oudejaarsavond 2019 vierden we vierentwintig uur lang nieuwjaar, volgens de verschillende tijdzones. We begonnen op de Samoa-eilanden en eindigden op Hawaï.

PRESENTEREN

WWW.TORENVANBABEL.BE

vertaling Nederlands -> Engels: Lisette Ma Neza

We bestaan in slechts één stad,

מיר עקזיסטירן אין בלויז איין שטאָט,

maar leven meer nog in een weelde van tongvallen

נאָר מער נאָך לעבן מיר אין מותרות פֿון אַקצענטן

overlappend in elkaars geluid

וואָס דעקן זיך אין זייערע קלאַנגען

uit moedertalen van andere plekken

אויס היימשפּראַכן פֿון אַנדערע ערטער

waaruit wij zelf vreemden worden

פֿון וואָנען מיר אַליין זענען געוואָרן פֿרעמדע

We bevolken een stad van taal vervaardigd (fawaka,

מיר באַפֿעלקערן אַ שטאָט געבויט פֿון שפּראַך

yeah, maar nee, kon ta bai, bedankt)

און לעבן אַלע אין פֿונאַנדערגעוויקלטע גיַיסטער

en leven allemaal in geesten uiteengevouwen

דער קאָפּ וואָס איז אַליין אַ שטאָט וווּ געדאַנקען קיַיקלען זיך

het hoofd dat zelf een stad is waarin gedachten wentelen

אין גאָר צו קורצע בייגן

in te scherpe bochten

מאָנומענטן פֿון זכרונות פֿון נאָענטע געגנטן

Monumenten van herinneringen aan nabije buurten

וווּ דו זאָלסט בעסער נישט

waar je liever niet tijdens de avond of alleen

בייַ נאַכט אָדער איינע אַליין

niet als vrouw...

נישט ווי אַ פֿרוי...

en door deze stad dagdromen we onze binnenwerelden

און אַדורך אָט דער שטאָט חלומען מיר אונדזערע אייגענע

en eromheen

אינעווייניקסטע וועלטן

Wellicht slaat het ergens op als we de keren tellen

מסתמא האָט עס גאָר קיין זינען ווען מיר ציילן די מאָלן

dat we in onbekende ogen keken

וואָס מיר האָבן אַרײַנגעקוקט אין אומבאַקאַנטע אויגן אַרײַן

de tramhalte, de telefoons en koptelefoons doorheen,

דער טראַמוויי־אַפּשטעל, די טעלעפֿאָנען און קאָפהערערס אין אַ

in en omheen alle talen en geesten uiteengevouwen

מיש־מאַש,

Wellicht begrijpen we zo

אין ען אַדורך די אַלע שפּראַכן און גיַיסטער פֿונאַנדערגעוויקלטע

De naaktheid van de stad

מסתמא פֿאַרשטייען מיר אַזוי

די נאַקעטקייט פֿון דער שטאָט

Wij leven in zomaar een stad.

Of beter nog: we leven omgeven door een weelde

Van klemtoon en tongval, klinkend in alle mogelijke toonaarden.

Thuiatalen van verre oorden waar wij zelf de zonderling zouden zijn.

We bevolken een stad gebouwd uit louter talen.

We leven allemaal in een rafelige verbeelding,

In ons hoofd dat zelf een stad is waar gedachten wervelen

En hersenen spinnen in soms te krappe kronkels.

We trekken standbeelden op als denkmaal voor plaatsen vlakbij

Waar je beter niet – bij nacht niet, alleen niet, als vrouw niet...

En net in die stad dromen wij,

Verbeelden wij onze eigen innigste werelden.

Waarschijnlijk heeft het geen zin te tellen

Hoe vaak we al in vreemde ogen hebben gekeken

Het kluwen van dienstregelingen, telefoons, oortjes

In en door alle talen en denkbeelden ontward -

Misschien vertolken wij zo gaandeweg

De blote ziel van de stad.

Nous vivons dans une quelconque ville
mieux encore: nous sommes entourés d'abondance
de tonalités, d'accents qui resonnent dans une multitudes de sons.
De langues maternelles lointaines dont nous sommes étrangers.

Nous peuplons une ville construite en langues.

Nous vivons dans une imagination en lambeaux dans notre esprit où les
pensées se torse
et virevollltent dans notre cerveaux.

On érigent des statues comme point de réflexion pour des endroits à
proximité où tu ne devrais pas - pas la nuit, seul, pas en tant que femme...
Et c'est de cette ville que nous rêvons ou on s' imagine notre cher monde.
Il n'y a point de sens à vouloir compter.

Combien de fois a-t'on regardé dans les yeux d'un inconnu, d'un étranger.
Dans l'enchevêtrement des horaires de services, téléphones, écouteurs avec
toutes langues et imaginaires demelés. C'est peut-être ainsi qu'en passant
que l'on traduit
l'âme de la cité.

We leven in een willekeurige stad.
Beter nog: we zijn omringd door een overvloed
aan toonaarden, accenten die weerkaatsen in een klankmenigte
van vreemde verre moedertalen.

Onze ziel bestaat uit een verbeelding aan flarden
gedachten wringen en tollen rond in ons brein.
We bouwen standbeelden als reflectiepunt voor nabije plekken
waar je beter niet -

niet 's nachts, niet alleen, niet als vrouw...
Het is van deze stad dat we dromen
en het is vanuit deze stad dat we onze dierbare wereld inbeelden.
Rekenen is zinloos.

Hoe vaak heeft men in de ogen van een onbekende, van een vreemdeling gekeken
in de verstriking van dienstschema's, telefoons, luidsprekers
met alle talen en ontwarde verbeeldingen.
Het is trouwens misschien zo dat men
de stadsziel vertaalt.

Мы живем в случайном городе.	Wij leven in een willekeurige stad	Vivimos en una ciudad fortuita
А вернее – нас окружает обилие тональностей и акцентов, которые отражаются во множестве отзвуков чужих далеких родных языков.	of liever – omringd door een vloed van klanken en accenten weerspiegeld in een veelvoudige echo van vreemd vertrouwde talen	o, mejor – rodeados por un raudal de sonidos y acentos reflejados en el eco variopinto de lenguas extrañamente familiares
Наша душа – это растерзанное воображение, мысли теснятся и кружатся в нашем сознании. Мы создаем затвердевшие представления о тех местах, куда лучше не –	onze ziel – de getergde verbeelding gedachten die dolen in ons bewustzijn we maken veronderstellingen over die plaatsen waar je beter niet...	nuestra alma – la imaginación atormentada ideas errantes en nuestra conciencia sacamos conclusiones sobre esos lugares en los que mejor...
не ночью, не одному, не женщине ... Мы мечтаем об этом городе и в этом городе мы создаем дорогой для нас мир. Предугадывать нет смысла.	niet 's avonds laat, niet alleen, niet als vrouw... wij dromen van deze stad en daar scheppen we een wereld die bij ons past voorspellen heeft geen zin	no tan tarde, no de noche, no sola... soñamos con una ciudad y creamos un mundo a nuestra medida predecir no tiene sentido
Как часто мы смотрели в глаза незнакомца, в глаза чужеземца сквозь паутину рабочих графиков, телефонов, громкоговорителей, говорящих на всех языках, и разочарований. А может быть, кстати, так передается душа города.	hoe vaak niet keken we in de ogen van een onbekende, of een vreemdeling door een spinnenweb van werkschema's, telefoons, luidsprekers, die in alle talen weerklonken, en de teleurstelling maar misschien kan alleen maar zo de ziel van de stad worden gevat.	cuantas veces no hemos mirado a un extraño a los ojos a través de una maraña de agendas, teléfonos, altavoces, que resuenan en mil idiomas, y la desilusión pero quizás es ésta la única manera de capturar el alma de la ciudad.

We leven in een onbedoelde stad of beter gezegd نحن نعيش في مدينة غير مقصودة أو بالأحرى
omcirkeld door een eindeloze stroom van geluiden en accenten, محاطة بتيار أبدي من الأصوات واللكنات ،
weerspiegeld in de caleidoscopische echo ينعكس في صدی مزركش من لغات
van talen, vreemde bekende tongvallen لهجات أجنبية مألوفة

onze ziel — de getormenteerde verbeelding روحنا - الخيال المعذب
zwervende ideeën in ons bewustzijn أفكار تجول في وعينا
we trekken conclusies over die plaatsen نستخلص استنتاجات حول تلك الأماكن
waar wij beter... بم نحن أفضل ...

niet zo laat, niet ’s nachts, niet alleen... ليس متأخرا جدا ، وليس في الليل ، وليس فقط ...
van een stad dromen من حلم المدينة
en we scheppen een wereld naar onze zin ونحن نخلق عالما يروق لنا
voorspellen is nutteloos لا جدوى من التنبؤات

hoeveel keren hebben we niet naar de ogen van een vreemde gekeken كم مرة لم ننظر إلى عيون شخص غريب
door een wirwar van agenda’s, telefoons, luidsprekers, عبر كومة من التقويمات والهواتف ومكبرات الصوت ،
die weerklinken in duizenden talen, en de teleurstelling التي تتردد بآلاف اللغات وخيبة الأمل
maar misschien is dit de enige manier لكن ربما هذه هي الطريقة الوحيدة

om de ziel van een stad te veroveren. للتغلب على روح المدينة.

Wij leven in een nogal onbedoelde stad
omringd door een eeuwige stroom van stemmen en accenten
weerspiegeld in een echo versierd met talen
vreemde onbekende dialecten

onze ziel is een gemartelde schaduw
gedachten dwalen in ons bewustzijn
trekken conclusies over die plekken
waar wij beter in zijn

niet heel laat, niet in de nacht, en niet alleen
uit de droom van de stad
we scheppen een wereld die ons bevalt
het heeft geen zin om te voorspellen

hoe vaak keken wij niet in de ogen van een vreemde
door een hoopje kalenders, telefoons en microfoons
die aarzelen in duizenden stemmen en teleurstellingen
maar misschien is dit de enige weg

om de ziel van de stad te overheersen.

Olası istem dışı bir şehirde yaşıyoruz	We leven in een latent onwillekeurige stad	我们住在自主神经般运作的城市里	Wij wonen in een stad als een zenuwstelsel
etrafımız sonsuz sesler ve aksan akışlarıyla çevrilmiş	waar eeuwige geluiden en vloeiende accenten ons omgeven	这里世纪长的声响与流利的口音包围我们	omarmd door een eeuwige kakofonie
yankılanır süslenmiş diller	fraaie talen weerklinken	华丽的语言回声荡漾	waar golvende echo's van mooie talen
garip bilinmeyen lehçeler	nieuwe en onbekende dialecten opdoemen	崭新的、陌生的方言孕育孵化	nieuwe en vreemde dialecten broeden
ruhumuz işkence görmüş bir gölge,	onze geest, een verwonde schaduw,	我们的灵魂，受伤的影子	Onze ziel, onze gewonde spiegel
düşünceler bilincimizde geziniyor	waar gedachten in het rond krioelen	阴影中千头万绪回旋	ontrafelt in een wervelende schaduw
o yerler hakkında biz daha iyiyiz	kennen we de weg als geen ander	这是唯独我们才熟悉的路径	Wij alleen kennen deze weg
sonucuna vararak	doelgericht	目标明确	dit duidelijke doel
çok geç değil, gece değil	te laat is het niet, en al zeker niet te donker.	不是因为太晚，也绝不是因为黑暗	Het is niet te laat, nooit te donker
yalnızca şehrin rüyasında değil	het hoeft geen betoog	我们不需要理论争辩	Ruzies zijn niet nodig
beğendiğimiz bir dünya yaratıyoruz	het is niet enkel in haar droom	城市不只在梦境里才建造	Niet alleen in een droom kan een stad
tahmin etmeye gerek yok	dat de stad haar gracieuze wereld creëert	她美轮美奂的世界	haar prachtwereld bouwen
defalarca bakmadık mı yabancıların gözlerine	keken we niet keer op keer in de ogen van de ander?	我们难道不曾一次又一次凝视着另一对双眼？	Hebben we niet vaak in een ander paar ogen gestaard
takvim yığınları, telefon ve mikrofonlarda hayal kırıklığı	de opgehoopte kalenderblaadjes, de ontgoochelingen	成堆的日历，电话里、扩音器里的	Stapels kalenders, aan de telefoon, op de megafoon
ve binlerce tereddüt eden sesler	aan de telefoon en de microfoon	失落	Wanhoop
belki de tek yol budur	de eindeloos vertwijfelde stemmen	颓废的声音无尽	Droeve geluiden overal
	wie weet is dit de enige weg	或许这就是唯一的路	Misschien is dit de enige weg
şehrin ruhunu teslim almanın.	ons overgeven aan de ziel van de stad.	向城市的灵魂屈服吧	Geef je over aan de ziel van de stad